

Et (u)forudseeligt Mellemøsten

Samfundsvidenskaben, *point predictions* og *pattern predictions*¹

Jørgen Møller ph.d. og lektor ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
E-mail: jm@ps.au.dk

De dramatiske begivenheder i Mellemøsten i 2011 rejser nogle principielle overvejelser af videnskabsteoretisk karakter. Gennem en dialog med et klassisk bud på samfundsvidenskabens karakter og rækkevidde diskuterer denne artikel, i hvilket omfang det er muligt at forudsige henholdsvis begivenheder såsom det Arabiske Forår og konsekvenserne af sådanne begivenheder.²

31. januar 2011 modtog jeg en e-mail fra en tysk kollega, der var i færd med at arrangere et panel om '*Survival and Demise of Autocracies*'. Mailen med følgende ordlyd var stilet til alle panelets deltagere:

"It's little more than two weeks until we meet in Sao Paulo to discuss issues of autocratic stability and crises. Recent weeks have shown quite dramatically the actuality of such concerns. From Tunis to Cairo to Amman, one of the regional strongholds of authoritarian rule is trembling from the discontent of the masses. Or is it? In any case, comparative researchers on autocracy must admit once more that they did not see it coming – or did you?" (Schmotz 2011).

Mange andre har hæftet sig ved, at de storstilede folkelige protester, der hurtigt skulle blive kendt som det Arabiske Forår, kom som et lyn fra en klar himmel. Eller mere præcist: At såvel de oprindelige begivenheder i Tunesien som deres følgevirkninger i nabolandene er kommet bag på iagttagerne (Gause 2011, 11). Dermed skriver begiven-

hederne sig ind i en for mange nedslående beretning om samfundsvidenskabens manglende evne til at foregribe begivenhedernes gang. I foråret 2011 var det frem for alt sammenligningen med kommunismens sammenbrud i 1989-91, der blev brugt – og tilsyneladende med rette. Så sent som i efteråret 1989 var der næsten ingen forskere eller journalister, der hæftede sig ved, at de kommunistiske regimer i Central- og Østeuropa var på sammenbruddets rand; og derfor heller ingen, der forudså 1990'ernes bratte demokratisering (Kuran 1991, 9-11). Den amerikanske politolog Adam Przeworski udråbte tilbage i 1991 dette som en *dismal failure* for statskundskaben, og i forbindelse med det Arabiske Forår hører vi så igen samme kritik.³

Spørgsmålet er, om kritikken er rimelig? Der findes allerede en del forskning i det Arabiske Forårs årsager og følgevirkninger. Men såvel begivenhedsforløbet som debatten derom rejser nogle mere principielle overvejelser af videnskabsteoretisk karakter. Jeg vil derfor benytte lejligheden til at anskue det Arabiske Forår i lyset af nogle af de klassiske bud på samfundsvidenskabens karakter og rækkevidde. Min tese er følgende: Hvis vi stopper op et øjeblik og funderer over samfundsvidenskabernes natur, er der ikke bund i ovennævnte kritik. Så er det i stedet præmissen om, at timingen og karakteren af begivenheder såsom det Arabiske Forår bør kunne forudses, der er problematisk.

Forsøget på at drive denne tese hjem bygger frem for alt på økonomen Friedrich Hayeks videnskabsteoretiske arbejde.⁴ Når jeg på denne måde tyr til Hayek (1942; 1943; 1967 [1955]; 1967 [1961]), er det, fordi hans ontologiske overvejelser om videnskabernes natur peger frem imod nogle indflydelsesrige strømninger inden for

samfundsvidenskaberne i dag (se i særdeleshed Elster 1989; Hedström & Swedberg 1996; Kitchelt 2003; Hall 2003).⁵ Da Hayeks videnskabsteoretiske bidrag ikke er nær så kendt som eksempelvis hans kritik af planøkonomi, vil jeg benytte lejligheden til at give et kort rids over hans videnskabsteoretiske udvikling og endelige position. Endelig vil jeg introducere nogle selvstændige overvejelser om, hvordan en systematisk tilgang til statskundskabens grundproblem – struktur-/aktørproblematikken – gør det muligt at gå i hvert fald ét skridt videre end Hayeks position. I forlængelse heraf vil jeg argumentere for, at det faktisk giver mening at teste *pattern predictions* ved hjælp af samfundsvidenskabernes metodiske redskaber.

Simple og komplekse fænomener

Hayek (1942; 1943) havde i sine tidlige forsøg på at forstå forskellene videnskaberne imellem sondret mellem samfundsvidenskab og naturvidenskab. Han havde argumenteret for, at det fejlagtige forsøg på at anvende naturvidenskabelige metoder inden for samfundsvidenskab førte til tiltroen om, at metahistoriske love kunne opstilles (1942, 269). Hayek (1942, 277-279) slog i disse arbejder på, at forskellen mellem de to typer videnskaber lå i sondringen mellem objektive fænomener (der behandles i naturvidenskab) og den subjektive fortolkning af fænomener (der er grundlaget for samfundsvidenskab). I forhold til metoder indebærer dette, at naturvidenskab kan anvende analytiske tilgange, som ganske enkelt ikke er gangbare inden for samfundsvidenskab (1942, 287).

Karl Popper (1960 [1957], 105, fn. 1, 136-139) kritiserede Hayeks grænsedragning, frem for alt ved at fastholde videnskabernes enhed, altså at metoderne inden for naturvidenskab og samfundsvidenskab ikke adskiller sig nævneværdigt fra hinanden (130-143). Denne kritik tog Hayek (1967, vii) i hvert fald delvist til sig (se også Caldwell 2004, 255, 304). I sine senere videnskabsteoretiske arbejder skelner Hayek i stedet mellem videnskaber, der studerer 'simple' fænomener, og videnskaber, der studerer 'komplekse' fænomener (Hayek 1967 [1955]; 1967 [1961]; jf. Caldwell 2004, 304-306). Fysik, kemi og molekylærbiologi er eksempler på det første. Netop fordi de beskæftiger sig med simple relationer, udtrykt ved få variable (Hayek 1967 [1961], 26), kan forskere inden for disse felter opstille love, under hvilke enkeltbegivenheder kan forudsiges – og i forlængelse heraf be- eller afkræfte disse love ved hjælp af eksperimenter. Enhver elementærpartikel eller isotop af et molekyle er således fuldstændig identisk, og det er derfor muligt at opstille generelle love, der forklarer deres funktioner (jf. også Diamond 1999 [1997], 423-424). Her er med andre ord tale om relativt lukkede systemer, hvor alle væsentlige variable kan observeres og kontrolleres (Hayek 1967 [1955], 4).

Som Isaiah Berlin (2002 [1954], 108, 160-164) et sted påpeger, har en betydelig del af det 19. og 20. århundredes samfundsvidenskab været drevet af forestillingen om, at denne tilgang kan anvendes analogt på den sociale verden (se også Hayek 1945, 520). Hvis Newton kunne opstille sådanne love, hvorfor skulle sociologer så ikke kunne gøre det, som Berlin retorisk spørger (se også Popper 1960 [1957], 36)?

Selve præmissen for Hayeks (1967 [1955], 4) sondring er imidlertid, at samfundsvidenskab adskiller sig radikalt fra de dele af naturvidenskab, der tillader sådanne love. Bid her mærke i kvalifikationen 'de dele af'. Ifølge Hayek er det reelt kun et fåtal af videnskaberne, herunder kun et fåtal af naturvidenskaberne, der opererer i det nomotetiske yderpunkt. Heroverfor står nemlig en lang række andre videnskaber, der er kendetegnet ved, at deres 'tilfælde' (eller '*cases*') består af en mængde variable dele. Ud over samfundsvidenskab gælder dette videnskaber som astronomi, meteorologi, evolutionær biologi og geologi (jf. også Diamond 1999 [1997], 423-424; se dertil Hedström & Swedberg 1996, 285).

Kompleksitet betegner her først og fremmest det meget store – og ofte reelt uafgrænsede – antal variable, en model rummer (Hayek 1967 [1961], 26). Denne kompleksitet gør det umuligt, eller i hvert fald til et vilkårligt forehavende, at forudsige mere specifikke begivenheder (*point predictions*) (jf. også Kitchelt 2003, 51). Den vigtige pointe er her, at årsagssammenhænge inden for sådanne videnskaber sjældent tager form af simple lineære sammenhænge mellem få variable. I stedet er der tale om komplekse sammenhænge mellem mange variable, som ofte ikke er lineære (Hayek 1942, 290; Hayek 1967 [1955], 8; Hayek 1967 [1961], 26; se også Hall 2003, 387).

Konsekvenserne for samfundsvidenskab

Som sagt er også en række naturvidenskaber karakteriserede ved sådanne forhold: Hayek (1967 [1955], 6-10) opremser de geofysiske discipliner (fx seismologi, geologi og meteorologi) samt evolutionær biologi. I tilfældene geologi og meteorologi – og ifølge mange forskere også biologi (Diamond 1999 [1997], 423) – drejer det sig således om videnskaber, hvor systemernes grundlæggende deterministiske årsagsvirkningsforhold (den newtonske mekanik) ikke kan bruges til at levere forudsigelser af specifikke begivenheder.

Samfundsvidenskaberne – som i hvert fald i udgangspunktet opererer med probabilistisk kausalitet (Kitchelt 2003, 53-55) – må *a fortiori* fungere under betingelserne for en videnskab, der beskæftiger sig med (yderst) komplekse fænomener. Hvad er følgerne af dette? Ifølge Hayek har det frem for alt betydning for vore muligheder for at forudsige. Hvor fysikere og kemikere som

sagt kan formulere deterministiske love, der foregriber enkeltbegivenheder, kan sociologer og politologer (samt biologer og meteorologer) højst levere det, Hayek kalder *explanations of the principle* samt i medfør heraf *pattern predictions* (Hayek 1942, 290-291; 1967 [1955], 12-13; 1967 [1961], 34-36).

Konsekvensen af den skitserede videnskabsteoretiske position er med andre ord, at samfundsvidenskaben aldrig kan leve op til det (simple) naturvidenskabelige ideal om at etablere generelle 'love', der kan forklare specifikke begivenheder (Hayek 1967 [1955], 8; Hayek 1967 [1961], 34). En præcisering er imidlertid på sin plads her. Det er oplagt, at samfundsforskere er i stand til at levere ret præcise forudsigelser af en række forskellige sociale fænomener: eksempelvis antallet af udgaver af Morgenavisen Jyllands-Posten de næste seks måneder eller antallet af valgte medlemmer i det kommende Folketing. Disse ting er nemlig ikke produkter af komplekse sammenhænge. Dermed er imidlertid også sagt, at de er trivielle. Hayeks pointer om *point predictions* er ikke rettet imod disse forhold, men imod de for samfundsforskere langt mere interessante og relevante følger af komplekse sammenhænge.⁶

Derudover er det vigtigt at understrege, at Hayeks forestilling om, at *point predictions* flourer inden for videnskaber, der beskæftiger sig med komplekse fænomener – og i særdeleshed samfundsvidenskaberne – nok i et vist omfang er tegnet for hårdt op. Selv Hempel (1942, 36-37) understreger, at hans *covering laws* ikke forudsiger *individual events*, men *'an event of a certain kind'*. Som eksempel angiver Hempel, at en lov aldrig vil kunne redegøre for udbruddet af jordskælvet i San Francisco i 1906 eller mordet på Julius Cæsar. Det er altid en klasse af begivenheder, der bliver forudsagt. Men ifølge Hempel kan vi baseret på *covering laws* gøre det ret nøje i tid og rum (om end kun med statistiske sandsynligheder, hvad angår de probabilistiske love, der ifølge Hempel (1942, 41) ofte kendetegner samfundsvidenskaben).

Hvordan kan vi på den baggrund indkredse den generelle forskel på *point* og *pattern predictions*? Som det burde stå klart, taler vi om forskellen på at forudsige enkeltbegivenheder eller en klasse af begivenheder ret nøje og at forudsige mønstre mere diffust. Hvis vi skifter fokus til det Arabiske Forår, er følgen af kritikken af mulighederne for at foretage *point predictions* meget ligetil: Hverken timingen af de folkelige opstande eller karakteren af dem kunne umiddelbart forudsiges af samfundsvidenskaben (se også Taleb & Blyth 2011; Fukuyama 2011). Forudsigelser af konkrete begivenheder, der følger af komplekse sammenhænge, er altså uden for vores rækkevidde inden for samfundsvidenskaben.

Men hvad kan samfundsvidenskaben så – på baggrund af den skitserede videnskabsteoretiske position –

bidrage med? Her er vi fremme ved det andet element, nemlig Hayeks pointe om, at samfundsvidenskaben kan opstille *explanations of the principle* og i medfør heraf foretage *pattern predictions*.

Explanations of the principle og pattern predictions

Selv om disse størrelser allerede er til stede i Hayeks (1942, 290-291) tidlige videnskabsteoretiske arbejder – og selv om han ekspliciterer dem flere gange – er det ikke fuldstændigt klart, hvad de to begreber rent teknisk dækker over. Et enkelt sted gør Hayek (1967 [1961], 40) ligefrem de to termer til synonymmer.

Hvis vi frem for alt lægger vægten på Hayek (1967 [1955]; 1967 [1961]), er det imidlertid muligt at indkredse betydningen af de to begreber relativt nøje. *Explanations of the principle* bruger Hayek (1967 [1955], 8-13) stort set i flæng med termen 'mekanisme'. Med fare for at læse en senere tids metodiske arbejde ind i tidligere tekster vil jeg tolke dette til at være en blotlægning af årsagsmekanismer.⁷ Hayeks beskrivelse af *explanations of the principle* svarer faktisk i lange passager til Elsters (1989) senere arbejde. Der er dog også betydelige forskelle. Elster argumenterer på baggrund af sin beskrivelse af mekanismer for, at samfundsvidenskaben skal undlade at forsøge at forudsige – altså en kategorisk modsætning til Hempels (1942, 38) pointe om, at forudsigelse og forklaring er strukturelt ækvivalente. Hayek drager ikke en lige så radikal konsekvens af sin tilnærmelsesvis lignende formel for mekanismer.

Det bringer os til *pattern predictions*. Her er der tale om forudsigelser om, hvilket spektrum de forventede empiriske fænomener vil falde inden for (jf. Caldwell 2004, 310). Hayek (1967 [1955], 17) slår fast, at der frem for alt vil være tale om negative forudsigelser om, at bestemte ting *ikke* er forventelige. Mekanismerne vil højst fortælle os, hvilken *slags* begivenheder vi skal forvente, og hvilke vi ikke skal forvente, og mekanismerne vil derfor kunne afvises, hvis vi vedvarende observerer fænomener, der er af en anden type (Hayek 1967 [1955], 11). Det med brede forudsigelser skal forstås helt bogstaveligt. Hayek understreger således, at forudsigelsen stort set aldrig vil kunne specificere tid og sted for de forventede mønstre (Hayek 1967 [1955], 13). Med hans egen sammenfatning:

„we know that, *if* the mechanism is the same, the observed structures must be capable of showing some kinds of actions and unable to show others; and if, and so long as, the observed phenomena keep within the range of possibilities indicated as possible, that is so long as our expectations

derived from the model are not contradicted, there is good reason to regard the model as exhibiting the principle at work in the more complex phenomenon.” (Hayek 1967 [1955], 15).

To vigtige pointer følger af denne indkredsning af *pattern predictions*. For det første at der netop er tale om forudsigelser. Hayek afviser altså ikke den grundlæggende popperske formular om, at opstillede teorier skal testes på deres forudsigelser, men fastholder tværtimod, at teorier skal forbyde noget for at være videnskabelige. Dette er klart allerede i Hayeks (1942, 290-291) tidlige beskrivelse af *pattern predictions*. Og han vedbliver med at understrege, at der skal være grænser for omfanget af vore forventninger (Hayek 1967 [1961], 36). Med andre ord tilslutter Hayek sig Poppers (1935; 1960 [1957], 11, fn. 1) grundlæggende pointe: At teorier bestyrkes, hvis empirisk modbevis ikke gives, ikke ved verifikation.

Hayeks (1967 [1955], 10) overordnede budskab er faktisk, at der kun er en gradsforskel mellem vore forudsigelser, når vi studerer simple og komplekse fænomener. Denne gradsforskel er imidlertid ret betydelig. Herved er vi fremme ved den anden afledte pointe, nemlig at falsifikationsprincippet (Popper 1935) vil være relativt svært at anvende, netop fordi forudsigelserne er så relativt uafgrænsede – både i tid og rum. For at sige det på en anden måde kan Hayek (i hvert fald hvis sammenligningen er med fysik eller kemi) ikke tilslutte sig Poppers (1960 [1957], 93-97) argument om, at det principielt ikke burde være sværere at holde alt andet lige inden for samfundsvidenskaben. Komplexiteten gør med andre ord, at inferiøre teorier ikke kvit og frit kan falsificeres. I stedet vil der være tale om en langsommelig proces, hvor teorier først kan opgives, når det gentagne gange står klart, at deres mekanismer ikke holder vand, empirisk (Hayek 1967 [1955], 16; 1967 [1961], 29; Caldwell 2004, 311-312). Det fundamentale problem er her, at inferiøre teorier ikke kan falsificeres ved hjælp af afgørende⁸ eksperimenter, på samme måde som vi kender det fra videnskaber, der studerer simple fænomener (Hayek 1967 [1955], 19; se også Caldwell 2004, 311).

Denne sendrægtighed – og det deraf følgende behov for langmodighed – hvad falsifikationer angår, vil mange politologer nok også have en intuitiv fornemmelse for, i hvert fald hvis vi betænker, hvor ofte etablerede generaliseringer bliver anfægtet af nye undersøgelser. Et sigende eksempel finder vi med hensyn til de seneste årtiers studie af en af de stærkeste generaliseringer inden for statskundskaben, nemlig den såkaldte moderniseringsteori. Sammenhængen mellem socioøkonomisk modernisering og demokrati er noget af det tætteste, vi kommer på en ikke-triviell ‘lov’ inden for samfundsvidenskaben. Netop derfor

er det slående, at nye analyser i de seneste årtier har taget form af en vekselvirkning, hvor sammenhængen skiftevis er blevet af- og bekræftet (se Przeworski & Limongi 1997; Boix & Stokes 2003; Robinson 2006; Boix 2011).⁹

Et forsøg på en uddybning

Hayeks videnskabsteoretiske position indebærer altså, at vi kan bruge etablerede teorier til at sige noget om situationens begrænsninger på tværs af en flerhed af cases, herunder opstille generelle årsagsmekanismer, der gør bestemte typer af udfald sandsynlige og andre usandsynlige (se også Kitschelt 2003, 55). Vi kan også sige det på den måde, at en accept af kompleksiteten nødvendigvis indebærer, at den sociale verden er præget af stokastiske processer. Men dermed er ikke sagt, at samfundsforskere nødvendigvis skal fokusere på det tilfældige element i den deraf følgende variation. I stedet må bestræbelsen være at opstille generaliserbare årsagssammenhænge, som kan testes på en flerhed af cases, men som ikke sigter på at forklare hele variationen (Kitschelt 2003, 53, 81).

Det vil jeg godt gøre lidt mere ud af ved at trække på Kitschelt (1993; 2003). Hvis vi accepterer Kitschelts arbejde, gør vi frem for alt dette ved at tage udgangspunkt i de strukturelle faktorer, der begrænser aktørernes handlemuligheder (og ofte er med til at forme deres fortolkning af disse muligheder). Med ‘struktur’ mener jeg faktorer, der ikke kan ændres på kort sigt af aktører. Det karakteristiske ved sådanne strukturer er, at de – som årsager – har en tendens til at skabe mønstre i de politiske udfald via den måde, de (på tværs af vore *cases*) former aktørernes identitet, værdier og, i forlængelse heraf, begrænser deres råderum.¹⁰ Sådanne strukturelle årsager står i modsætning til kontingente aktørvalg, der netop er relativt ubegrænsede af bagvedliggende strukturer og derfor baner vejen for mere tilfældige udfald (se Møller forthcoming).

Den vigtige pointe er den følgende. Hvis vi rent faktisk kan identificere sådanne strukturelle begrænsninger, giver det mulighed for at opstille forventninger om mere strukturerede udfald. Ved at tage udgangspunkt i disse strukturelle forholds generelle påvirkning af aktørerne, kan vi således opstille *pattern predictions*, der kan testes (mere herom nedenfor).

Det Arabiske Forårs følgerkninger

Hvad indebærer dette for studiet af det Arabiske Forår og dets følgerkninger? Frem for alt baner det vejen for at bruge den etablerede litteratur til at sige noget kvalificeret om det Arabiske Forårs mulige følgerkninger, givet at det ikke lod sig forudsige. Gause (2011, 13) siger det på den måde, at litteraturen om autokratisk stabilitet måske kan forklare nogle af de mønstre, der fremkommer på baggrund af de uforudsete begivenheder. Pointen er her,

at vi kan bruge den etablerede litteratur til at opstille generaliseringer om tendenser, set i lyset af de fortløbende begivenheder. Jeg vil her tage udgangspunkt i den generelle demokratiseringslitteratur og vil – og under henvisning til positionen angivet ovenfor – give et generelt bud baseret på teorier om strukturelle forhold.¹¹

På denne baggrund er *baselinen* for begivenhederne i Mellemøsten – fra Tunesien over Kairo til Amman – forholdsvis klar. Mellemøsten har i de seneste årtier fremstået som den eneste region i verden, hvor den såkaldte ‘trejde demokratiseringsbølge’ ikke har ført til demokratisering (Møller & Skaaning 2010a, kapitel 6). Det er der en række grunde til. Det er de færreste forskere, der direkte har peget på islam som synderen, idet en række muslimske lande uden for Mellemøsten har indført demokratiske valg (Stepan & Robertson 2003; Diamond 2010; Gause 2011; se dog Huntington 1991, 298–301; Lewis 1993; Kedourie 1994). I stedet peger mange eksperter på en blanding af lave moderniseringsniveauer, olieafhængighed og immunitet fra vestligt pres – nogle gange ligefrem vestlig støtte til autokratiske regimer (Diamond 2010).

Moderniseringsniveauerne er således lave i de arabiske lande, der ikke har større forekomster af olie, og ‘kunstigt’ høje i de, der har, eftersom velstanden ikke er baseret på uddannelse, industrialisering og teknologisk udvikling (Inglehart & Welzel 2009). Samtidig giver olieressourcerne magthaverne mulighed for at finansiere statsapparatet uden at være afhængige af borgerne (Ross 2001). Endelig bliver det svage eksterne pres for demokratisering normalt forklaret ved at henvise til de vestlige landes ønske om en stabil olieforsyning (Levitsky & Way 2005, 21; 2010, 19) samt frygten for, at frie valg generelt kan føre til ustabilitet og i værste fald skaffe islamister adgang til magten (Levitsky & Way 2010, 41; Callaway & Matthews 2008). Det er da også sigende, at protesterne mod de autokratiske regimer i 2011 først og fremmest har fundet sted i lande, der ikke har storstillede olieforekomster – med Libyen som den store undtagelse.

Hvilke forventninger til de mere generelle tendenser kan vi formulere på denne baggrund? Her kan vi for det første hæfte os ved, at den i foråret 2011 ofte hørte analogi til begivenhederne i Central- og Østeuropa efter kommunismens sammenbrud synes at være forfjålet. Eller rettere: Analogien til den hurtige spredning af protesterne (‘dominoeffekten’) (se Przeworski 1991) er ganske god, men det samme gælder ikke analogien til de mere langsigtede virkninger. 1990’ernes demokratiske succeshistorie i den østlige del af Centraleuropa (de nye EU-medlemslande) bygger nemlig på radikalt anderledes forudsætninger end dem, vi finder i Mellemøsten. De centraleuropæiske lande kunne fremvise relativt høje moderniseringsniveauer, herunder meget høje uddannelsesniveauer og udbredt seku-

larisering. Derudover kunne flere af dem trække på en vis erfaring med demokrati fra mellemkrigstiden, samtidig med at militæret ikke spillede en politisk rolle. Sidst, men ikke mindst, havde de en geografisk forankring i Europa, der – i kontrast til det tidligere overherredømme fra ‘Moskva’ – gjorde et lukrativt EU-medlemskab en langsigtet mulighed (se Kitschelt 2003; Møller & Skaaning 2009).

Med nogle få delvise undtagelser er landene i Mellemøsten ikke karakteriseret ved nogen af disse gunstige forudsætninger. Dermed er ikke sagt, at en vis demokratisering ikke kan finde sted i disse lande. Hvis der er én generel politisk tendens i de seneste årtier, har det netop været, at frie valg har spredt sig til flertallet af verdens lande – blandt andet på grund af et vedvarende internationalt pres for at demokratisere (Møller & Skaaning 2011a; Levitsky & Way 2010, 13, 19). Men det er sigende, at disse demokratiseringer kun i meget begrænset omfang har ført til egentligt liberalt demokrati, hvor valgene finder sted inden for rammerne af en velfungerende retsstat med tilhørende frihedsrettigheder (Møller & Skaaning 2010b; 2011; Levitsky & Way 2010, 19). Faktisk er dette stort set kun sket blandt nye EU-medlemmer, der som sagt har haft særlige forudsætninger.

Dersom egentlige demokratiske åbninger overhovedet opstår i første omgang i Mellemøsten, må vi på den baggrund forvente en anden type – mindre demokratiske resultater – end vi har set i den seneste generation i Centraleuropa (dersom demokratiske). Derudover kan vi foretage en generel sondring mellem de mellemøstlige lande, hvor autokratiet synes at være solidt rodfæstet, i særdeleshed på grund af naturressourcer, og de lande, hvor det – baseret på de eksisterende teorier – er mindre åbenlyst, hvad de strukturelle begrænsninger indebærer. Her kan vi trække på Kitschelts (2003, 75) pointe om, at der kan være strukturelle årsager til tilfældighed. Det skal forstås på den måde, at netop fraværet af afgørende begrænsninger for demokratisering kan gøre, at variationen inden for denne kategori bliver større end inden for kategorier, hvor strukturerne enten tilskynder autokrati (eksempelvis de olierige lande i Mellemøsten) eller demokrati (eksempelvis landene i Centraleuropa). Her bliver pointen så, at vi ganske vist ikke – på grund af kompleksitet – kan sige noget specifikt om, hvorvidt eksemplvis Ægypten eller Jordan demokratiserer i de kommende år. Men vi kan mere generelt hæfte os ved, at udfaldsrummene er større i disse lande end i eksemplvis Saudi-Arabien.

Hvordan kan vi teste *pattern predictions*?

Denne artikel kunne umiddelbart konkluderes uden at besvære sig med, hvordan de opstillede forventninger efterfølgende kan testes. Men jeg føler ikke helt, at jeg kan

smye mig uden om – også fordi den skitserede position som allerede nævnt gør tests på baggrund af falsifikationsprincippet relativt svære at udføre.

Faktisk kan vi gå ét skridt videre end det. Caldwell (2004, 383) udlægning af *pattern predictions* er, at de kun tillader at fremkomme med en *qualitative conditional prediction*, i modsætning til en *quantitative or precise numerical prediction*. Det må siges at være en ret loyal læsning af Hayek. Hayek er allerede i sine tidlige videnskabssteoretiske arbejder meget opmærksom på problemet med at kvantificere inden for samfundsvidenskaben (se fx Hayek 1943, 39-40, 48-49). Og i sine senere arbejder gør han direkte opmærksom på, at vi under studiet af komplekse fænomener almindeligvis ikke er i stand til at score vore relevante variable på en valid måde og – i forlængelse heraf – at den statistiske metode ikke er behjælpelig i studiet af sådanne fænomener (Hayek 1967 [1961], 26, 29-31).

Positionen er utvivlsomt stringent. Komplexiteten indebærer jo netop et stort antal variable, mange af hvilke vi slet ikke kan måle. Men hvis vi accepterer dette, er falsifikationsprincippet ikke bare svært, men stort set umuligt at anvende systematisk. I så fald bliver *pattern predictions* stort set reduceret til teoretiske størrelser, der med tiden vil miste deres status, hvis de synes at være i oplagt modstrid med de fortløbende empiriske udfald, vi et eller andet sted alle er vidner til.

Selv hvis vi accepterer Hayeks pointe om, at den statistiske metode aldrig vil kunne levere endegyldige test af sådanne forudsigelser, er det imidlertid svært at se, hvorfor vi ikke skulle kunne ty til vore statistiske redskaber i forsøget på at holde *pattern prediction* op imod virkeligheden. Med andre ord synes en mere pragmatisk tilgang til kvantitative metoders værdi at være på sin plads. Jared Diamond (1999 [1997], 423) drager eksempelvis en lidt anden konsekvens af en sondring mellem videnskaberne, der stort set er identisk med Hayeks. Diamond siger det på den måde, at videnskaber, der studerer komplekse fænomener, højst kan formulere statistiske tendenser (se også Kitschelt 2003). Ifølge Diamond (1999 [1997], 424) giver dette frem for alt mening på lang sigt, hvor tilfældige kortsigtede fluktuationer så at sige forsvinder. Kitschelt (2003, 73) påpeger ligeledes – med komplekse fænomener som præmis – at samfundsvidenskabens ærinde må være at forklare mere strukturerede, langsigtede udfald.

Diamonds og Kitschelts pointer synes til dels at stride imod Hayeks (1943, 46-47) advarsel imod at anlægge, hvad han benævner en 'makroskopisk' tilgang. Men efter min opfattelse er denne indvending frem for alt relevant i forhold til metateorier om historien, der kan afvises alene, fordi vi, hvad verdenshistorien angår, kun har ét tilfælde (én case) (Hayek 1943, 58ff; Popper 1960 [1957],

107-109; jf. også Hall 1985, 5). Når vi derimod taler om *pattern predictions* på et *middle-range-generaliseringsniveau*, er sagen en anden. Tænk her tilbage på pointen om, at strukturerne begrænser aktørernes valgmuligheder og ofte også deres forestillinger om disse valgmuligheder (Kitschelt 1993; 2003). På tværs af en flerhed af cases burde det være muligt at opstille og teste *pattern predictions* herom ved at undersøge, om mønstrene synes at kunne bekræftes empirisk. Et konkret eksempel lader sig opstille ved at trække tråden tilbage til forrige afsnit: Næmlig at 'demokratiseringsscorerne' i perioden efter det Arabiske Forår vil have en tendens til at være mere positive i de lande i Mellemøsten, der ikke har storstillede naturressourcer, end i de lande, der er 'ressourceafhængige' – desuagtet at vi ikke kan forudsige de enkelte landes absolutte eller relative udvikling.

Der burde ikke være noget principielt problem i at levere sådanne foreløbige test ved hjælp af statistiske redskaber. Dog er der på baggrund af den skitserede videnskabssteoretiske position grund til at være kritisk over for den udbredte brug af tidsserieanalyser, der reelt forsøger at forklare små årlige fluktuationer inden for cases (Kitschelt 2003, 73). Dette svarer ret beset til årlige *point predictions*, som vi – hvis vi accepterer Hayeks position – ikke har forudsætning for at kunne foretage, når vi studerer komplekse fænomener.

Debatten i lyset af metodiske og teoretiske nyudviklinger

Hayeks betragtninger om videnskabernes natur har efterhånden et halvt århundrede på bagen. På den baggrund forekommer det oplagt at spørge, om metodiske og teoretiske nyudviklinger gør hans konklusioner forældede?

Når indvendingen er værd at rejse, skyldes det, at vi i dele af litteraturen møder en tiltro til, at nye metodiske og teoretiske redskaber gør det stadigt lettere at forudsige. Et sigende eksempel finder vi i Bueno de Mesquitas (2011) såkaldte *group decision model*, der udgør et yderst ambitiøst forsøg på at bruge spilteoretiske modeller til at forudsige beslutningsprocessers udfald.¹² Han beskriver præmissen for sit arbejde på følgende måde:

„Today the urge to predict through science has motivated the development of numerous tools that rely on logic and evidence to anticipate outcomes of human activity into the future. These tools include such methods as evolutionary theory, game theory, computational models, classical statistics and probability theory, Bayesian estimation techniques, and many other modeling strategies” (de Mesquita 2011, 66).

Nye metodiske og teoretiske redskaber er naturligvis et gode for enhver videnskab. Udgør de også en udfordring af den ontologiske position, der er blevet opridset i denne artikel? Helt generelt er det svært at se, hvordan det kunne være tilfældet. Hayeks betragtninger er jo netop af ontologisk karakter og – hvis korrekte – strukturerer selvsagt de metodiske og teoretiske udfoldelsesmuligheder (jf. Hall 2003). Selv om nye redskaber åbenlyst kan gøre os bedre til at håndtere visse problemstillinger, bliver komplekse fænomener ikke mindre komplekse af, at spilteoretiske modeller er til rådighed – eller af eksistensen af avanceret software.¹³ Mere direkte: Sådanne nyudviklinger kan virke befordrende for bestræbelserne på at opstille og teste *pattern predictions*, men de gør det ikke muligt at foretage et kvantespring til også at kunne levere *point predictions*.

Det er da også ret oplagt, at Bueno de Mesquitas *group decision model* først og fremmest er relevant for studiet af forholdsvis strukturerede og konkrete forhandlingssituationer. Selv her er det ofte, som de Mesquita (2011, 79) selv medgiver, svært at score de relevante variable. Dertil kommer selvsagt spørgsmålet, om modellen overhovedet udtømmer de relevante variable i første omgang. I mere diffuse – og langsigtede – forhandlingssituationer vil det simpelthen være svært at indkredse de relevante aktørers strategier som følge af manglende information (Kitschelt 2003, 52-53). En god måde at forstå dette på er via Hayeks (1945) pointe om, at viden altid er fragmenteret i et samfund. Hayek gør i forlængelse heraf opmærksom på, at videnskabelig viden kun udgør en delmængde af den relevante information. En anden vigtig delmængde består af information, der er specifikt bundet til tid og sted, og som ofte er latent. Hayeks konstruktive pointe er, at markedet – via prismekanismen – gør det muligt at aggregere denne viden, der ellers ofte ikke lader sig nedfælde på papir. Men det afgørende i vores sammenhæng er, at vi som forskere i andre forhold ikke har adgang til denne viden, slet ikke på forhånd (se også Hayek 1942, 240).

Hvis vi vender tilbage til artiklens genstandsfelt – det Arabiske Forår – er det således svært at se, hvordan aldrig så sofistikerede spilteoretiske modeller skulle kunne have foregribet begivenhederne. 'Spillet' var på ingen måde struktureret på forhånd, deltagerne var mange, og deres betydning var hele tiden skiftende. Hvem ville, på forhånd, have inkluderet den universitetsuddannede grønt-handler Mohamed Bouazizi, hvis offentlige selvmord i

december 2010 udløste de protester, der først førte til Jasmin-revolutionen i Tunesien og senere protester i store dele af Mellemøsten (jf. Fukuyama 2011)?

Konklusion

Denne artikel har – med Hayek (1967 [1961], 41) – påpeget, at vi inden for videnskaber, der studerer komplekse fænomener, ikke er i stand til at afdække egentlige 'love', i medfør af hvilke specifikke begivenheder kan forudses relativt nøje, herunder ikke med en relativ høj sandsynlighed. Videnskaber såsom samfundsvidenskaben (men også de geofysiske discipliner og den evolutionære biologi) er ganske enkelt ikke 'nomotetiske'.

Til min tyske kollegas spørgsmål, om jeg havde forudset begivenhederne i Mellemøsten, har jeg derfor intet problem med at svare: 'Nej, naturligvis ikke'. Det ligger ganske enkelt uden for vores rækkevidde at forudsige tilingen og de umiddelbare følger af sådanne enkeltbegivenheder. Men dermed er heller ikke sagt, at samfundsvidenskaben må henlægges til det ideografiske yderpunkt. Hvad samfundsvidenskaben kan (eller i hvert fald bør kunne) sige noget om, er de mere generelle og langsigtede tendenser, der kan tænkes at følge af begivenheder såsom det Arabiske Forår. Frem for alt bør vi kunne sige noget om, hvad der *ikke* kan tænkes at ske, altså om situationens begrænsninger – især i sammenligning med andre regioner.

Som Kitschelt (1993, 424) har påpeget med reference til Max Weber, er en af følgerne af den beskrevne position, at specifikke begivenheder kun kan belyses ved at forstå det unikke samspil mellem mere generelle processer. At forklare historiske tilfælde er derfor noget andet end at opstille analytiske generaliseringer, gyldige på tværs af tid og rum. På den baggrund er det i artiklen blevet argumenteret for, at det bestemt er tænkeligt, at relativt frie valg vil blive en realitet i den kommende tid i flere mellemøstlige lande (specielt de oliefattige), hvis det folkelige pres på regimerne fortsætter. Men når det gælder de langsigtede følger af en eventuel 'arabisk' demokratiseringsbølge, skal man næppe forvente, at det fører til en succeshistorie à la Centraleuropa efter kommunismens sammenbrud. Det er mere sandsynligt, at eventuelle nye demokratier – dersom de overhovedet bliver en realitet – højst vil være demokratiske i minimalistisk eller 'elektoral' forstand (se Møller & Skaaning 2010b).

Litteratur

- Berlin, I 2002 [1954], 'Historical Inevitability', i I Berlin, *Liberty*, Oxford University Press, Oxford.
- Boix, C 2011, 'Democracy, Development, and the International System', *American Political Science Review*, vol. 105, no. 4, pp. 809-828.
- Boix, C & S Stokes 2003, 'Endogenous Democratization', *World Politics*, vol. 55, no. 4, pp. 517-549.
- Caldwell, B 2004, *Hayek's Challenge. An Intellectual Biography*, The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Callaway, RL & EG Matthews 2008, *Strategic US Foreign Assistance: The Battle between Human Rights and Security*, Ashgate, Abingdon.
- De Mesquita, B 2011, 'A new model for predicting policy choices: Preliminary tests', *Conflict Management and Peace Science*, vol. 28, no. 1, pp. 65-87.
- Diamond, J 1999 [1997], *Guns, Germs, and Steel. The Fates of Human Societies*, W.W. Norton & Company, New York & London.
- Diamond, L 2010, 'Why Are There No Arab Democracies?', *Journal of Democracy*, vol. 21, no. 1, pp. 93-104.
- Fukuyama, F 2011, 'Political Order in Egypt', *The American Interest*, vol. 6, no. 5 (May-June), pp. 7-12.
- Gause, FG 2011, 'The Middle East Academic Community and the "Winter of Arab Discontent"', i E Laipson (red.), *Seismic Shift – Understanding Change in the Middle East*, The Henry L. Stimson Center, Washington D.C.
- Hall, JA 1985, *Powers & Liberties: The Causes and Consequences of the Rise of the West*, Basil Blackwell, Oxford.
- Hayek, F 1942, 'Scientism and the Study of Society', *Economica*, vol. 9, no. 35, pp. 267-291.
- Hayek, F 1943, 'Scientism and the Study of Society. Part II', *Economica*, vol. 10, no. 37, pp. 34-63.
- Hayek, F 1945, 'The Use of Knowledge in Society', *American Economic Review*, vol. 35, no. 4, pp. 519-530.
- Hayek, F 1967, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Hayek, F 1967 [1955], 'Degrees of Explanation' i F Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Hayek, F 1967 [1961], 'The Theory of Complex Phenomena', i F Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Hempel, CG 1942, 'The Function of General Laws in History', *Journal of Philosophy*, vol. 39, no. 2, pp. 35-48.
- Huntington, SP 1991, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman.
- Inglehart, R & C Welzel 2009, 'Development and Democracy: What We Know about Modernization Today', *Foreign Affairs*, March/April, pp. 33-41.
- Kedourie, E 1994, *Democracy and Arab Political Culture*, Frank Cass, London.
- Kitschelt, H 1993, 'Comparative historical research and rational choice theory: The case of transitions to democracy', *Theory and Society*, vol. 22, no. 3, pp. 413-427.
- Kitschelt, H 2003, 'Accounting for Postcommunist Regime Diversity: What Counts as a Good Cause?', i G Ekiert & SE Hanson (red.), *Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kuran, T 1991, 'Now Out of Never: The Element of Surprise in the East European Revolution of 1989', *World Politics*, vol. 44, no. 1, pp. 7-48.
- Levitsky, S & LA Way 2005, 'International Linkage and Democratization', *Journal of Democracy*, vol. 16, no. 3, pp. 20-34.
- Levitsky, S & LA Way 2010, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, New York.
- Lewis, B 1993, 'Islam and Liberal Democracy', *The Atlantic Monthly*, February.
- Linz, JJ & A Stepan 1996, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Societies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Møller, J forthcoming, 'When One Might Not See the Wood for the Trees: The "Historical Turn" in Democratization Studies, Critical Junctures, and Cross-Case Comparisons', *Democratization*, (conditional acceptance).
- Møller, J & S-E Skaaning 2009, 'The Three Worlds of Post-Communism: Revisiting Deep and Proximate Explanations', *Democratization*, vol. 16, no. 2, pp. 298-322.
- Møller, J & S-E Skaaning 2010a, *Demokrati og demokratisering*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Møller, J & S-E Skaaning 2010b, 'Beyond the Radial Delusion: Conceptualizing and Measuring Democracy and Non-Democracy', *International Political Science Review*, vol. 31, no. 3, pp. 261-283.
- Møller, J & S-E Skaaning 2011a, *Requisites of Democracy: Conceptualization, Measurement, and Explanation*, Routledge, London.
- Møller, J & S-E Skaaning 2011b, 'Uforudsigelige Mellemløst', *Weekendavisen*, Idéer, 11/2.
- Popper, K 1935, *Logik der Forschung. Zur Erkenntnistheorie der modernen Naturwissenschaft*, Wien.
- Popper, K 1960 [1957], *The Poverty of Historicism*, Routledge, London.
- Popper, K 1993 [1945b], *The Open Society and Its Enemies*, Routledge, London.
- Przeworski, A 1991, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Przeworski, A & F Limong 1997, 'Modernization: Theories and Facts', *World Politics*, vol. 49, no. 2, pp. 155-183.
- Robinson, JA 2006, 'Economic Development and Democracy', *Annual Review of Political Science*, vol. 9, 503-527.
- Ross, M 2001, 'Does Oil Hinder Democracy?', *World Politics*, vol. 53, no. 3, pp. 325-361.
- Schmotz, A 2011, E-mail, 31/1.
- Scholz, JB, GJ Calbert & GA Smith 2011, 'Unravelling Bueno de Mesquita's group decision model', *Journal of Theoretical Politics*, vol. 23, no. 4, pp. 510-531.
- Seawright, J 2010, 'Regression-Based Inference: A Case Study in Failed Causal Assessment', in HE Brady & D Collier, *Rethinking Social Inquiry*, Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- Stepan, A & G Robertson 2003, 'An "Arab" More Than a "Muslim" Gap', *Journal of Democracy*, vol. 14, no. 3, pp. 30-44.
- Taleb, NN & M Blyth 2011, 'The Black Swan of Cairo', *Foreign Affairs*, vol. 90, no. 3, pp. 33-39.

Noter

- 1 Visse afsnit i denne artikel har tidligere været bragt i Møller & Skaaning (2011b).
- 2 Jeg har modtaget relevante kommentarer på tidligere versioner af denne artikel fra Svend-Erik Skaaning, Morten Valbjørn, Jørn Loftager og en anonym fagfællebedømmer. Alle fejl og uklarheder står naturligvis for min egen regning.
- 3 Przeworski (1991, 1-7) understreger i forlængelse heraf, at statskundskaben har svært ved at sondre mellem bagvedliggende årsager (*underlying causes*) og udløsere (*precipitating conditions*). Denne sondring er i vid udstrækning i overensstemmelse med den videnskabsteoretiske position, jeg vil skitsere i denne artikel.
- 4 I en vis forstand kan man sige, at jeg i artiklen accepterer i hvert fald de grundlæggende elementer i Hayeks position og viser, hvad de videnskabsteoretiske konsekvenser heraf er for samfundsviden-

- skabens mulighed for at forudsige henholdsvis det Arabiske Forår og dets mere langsigtede følgevirkninger.
- 5 De citerede værker danner ikke på nogen måde en fælles skole. Min pointe er blot, at de på hver sin måde betoner nogle af de grundlæggende elementer i Hayeks videnskabssteoretiske position, herunder i særdeleshed pointer om årsagsmekanismer og kompleksitet.
 - 6 Jørn Loftager foreslog mig denne præcisering. I en vis forstand er pointen analog til den ofte hørte kritik om, at kausalt nødvendige betingelser almindeligvis er trivielle (for at nævne et ofte fremdraget eksempel: 'oxygen er nødvendig for at kunne deltage i en revolution').
 - 7 Sammenhold Hedström & Swedberg (1996) med Hayek (1967 [1955], 8-11).
 - 8 Dermed er naturligvis ikke sagt, at eksperimenter ikke kan finde anvendelse inden for samfundsvidenskaben. Pointen er blot, at der ikke vil være tale om skelsættende eksperimenter, der endegyldigt afgør (og afslutter) en verserende debat. Problemet er her samfundsvidenskabens blødere karakter, der blandt andet giver udslag i, at sammenhænge, der holder i en periode, ikke nødvendigvis gør det i andre (jf. Linz & Stepan 1996, xvii-xviii).
 - 9 Lignende pendulbevægelser gør sig gældende, hvad studiet af sammenhængen mellem demokrati og økonomisk vækst angår – se Seawrights (2010) diskussion af disse 'remarkably inconsistent findings' (247). Ligeledes kan vi hæfte os ved, at Taleb & Blyth (2011, 34-35) ud fra et perspektiv, der minder meget om Hayeks, udpeger finanskrisen i 2007-08 som et eksempel på en begivenhed, der ikke kunne forudses af – i dette tilfælde – økonomerne på grund af en uoverskuelig kompleksitet. For en mere generel kritik af økonomernes evne til at forudsige, se Caldwell (2004, 370-406).
 - 10 Bemærk, at Hayek givetvis ville være betænkelig ved at tildele strukturer prioritet på bekostning af aktørernes voluntaristiske handlinger, herunder betydningen af idéer. Men betoningen af strukturer udgør netop en måde at håndtere den kompleksitet, Hayek – med rette – hæfter sig ved.
 - 11 Jeg vil med andre ord fremsætte nogle *pattern predictions*. Af pladshensyn vil jeg ikke gøre ret meget ud af de bagvedliggende mekanismer, altså Hayeks *explanations of the principle*.
 - 12 For en kronologisk gennemgang af de Mesquitas udarbejdelse af modellen, se Scholz et al. (2011, 511-512).
 - 13 Dette argument er på mange måder analogt til Hayeks berømte argument – fremsat i 'the Socialist Calculation Debate' – om, at brugen af matematiske algoritmer ikke gør det muligt at erstatte markedøkonomiens prissignal med central planlægning (jf. også næste afsnit).